

ΚΩΔΙΚΟΣ «ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΑΝΗΛΙΚΩΝ»

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΕΙΔΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Πριν λίγο καιρό μάθαμε ότι συστάθηκε επιστημονική επιτροπή με στόχο να εκπονήσει μέχρι τον Οκτώβριο του 2024 μία εθνική στρατηγική για την αντιμετώπιση της βίας των ανηλίκων. Σ' αυτήν την επιτροπή συμμετέχει και η Βασιλική Αρτινοπούλου, καθηγήτρια εγκληματολογίας του Παντείου, η οποία σε πρόσφατη ραδιοφωνική της συνέντευξη δήλωσε τα εξής:

Μέχρι τώρα, επειδή υπάρχει γνώση κι εμπειρία σε αυτά τα θέματα από διάφορους επιστημονικούς κλάδους και τομείς, αυτό που θα έλεγα ότι έλειπε ήταν η αναγνώρισή του η θεσμική σ' αυτό το υψηλό επίπεδο κυρίως μέσα από τη διεπιστημονικότητα. (...) Εδώ χρειαζόμαστε πολυδιάστατες και πολιτικές και μέτρα και δράσεις. Η αστυνομία προφανώς έχει τον ρόλο της. Ωστόσο η πρόληψη της θυματοποίησης και η παραβατικότητα των ανηλίκων είναι οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Γνωρίζουμε από την έρευνα ότι στο ιστορικό ανηλίκων παραβατών υπάρχει θυματοποίηση. Άρα, αν προλάβουμε τη βία στην οικογένεια, τη βία την σχολική ή άλλες μορφές βίας, είναι ταυτόχρονα και πρόληψη της παραβατικότητας.¹

Πρώτα απ' όλα, η «διεπιστημονικότητα» που θα χαρακτηρίζει τις «πολυδιάστατες πολιτικές και δράσεις» σημαίνει ότι ανοίγει πεδίο δόξας λαμπρό για την επιστημονική κοινότητα αυτού του τόπου: να συσπειρωθεί γύρω απ' τις κρατικές προτεραιότητες, να παράξει εργαλεία, έρευνες και προτάσεις για να συμμετάσχει στην πολεμική διαχείριση της νεολαίας της εργατικής τάξης.

Έπειτα, η Αρτινοπούλου στο παραπάνω απόσπασμα κάνει μία ενδιαφέρουσα παραδοχή: «υπάρχει γνώση και εμπειρία σε αυτά τα θέματα από διάφορους επιστημονικούς κλάδους και τομείς». Πράγματι, το ελληνικό κράτος συσσωρεύει δεκαετίες τώρα γνώση στη χάραξη εργατικής πολιτικής μέσω της εγκληματοποίησης του τρόπου ζωής της νεολαίας. Και οι επιστήμονες αυτού του τόπου έχουν συνεισφέρει τα μέγιστα στη συσσώρευση αυτής της γνώσης. Αυτού του είδους τη συνεισφορά θα σχολιάσουμε σ' αυτό το κείμενο: θα δούμε πώς πλήθος ειδικών έστρεψε το βλέμμα πάνω στην εργατική νεολαία και έριξε πολύ ιδρώτα ώστε να καταστήσει ένα μεγάλο πλέγμα των συμπεριφορών και των κοινωνικών της σχέσεων προβληματικό και δυνάμει εγκληματικό.

Στη διάρκεια της δεκαετίας του '80, η ενασχόληση αυτών των ειδικών έντυσε με επιστημονικότητα και αντικειμενικότητα την εργατική πολιτική του ελληνικού κράτους. Η εγκληματοποίηση της εργατικής νεολαίας απέκτησε μία κοινή κρατική γλώσσα για να μιλιέται, μετρήθηκε και αποτυπώθηκε σε διαγράμματα και αριθμούς, κατέστη αναμφισβήτητη κι αντικειμενική αλήθεια. Το βασικότερο, αυτή η κρατική γλώσσα άνοιξε νέες δυνατότητες άσκησης εργατι-

κής πολιτικής, αποτυπώθηκε σε ανθρώπινη εργασία, και ένα πλέγμα ειδικών, θεσμών και υπη- ρεσιών ανέλαβαν τη διαχείριση των νεαρών εργατών.

Η «ΕΞΩΙΔΡΥΜΑΤΙΚΗ» ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ

Ο λόγος των ειδικών που αναπτύχθηκε εκείνη τη δεκαετία δεν αποτέλεσε ελληνική πρωτοπορία. Αντιθέτως, όπως συνέβη με πολλά άλλα ζητήματα, ακολούθησε τα διεθνή κι ευρωπαϊκά πρότυπα. Τα πρότυπα αυτά όσον αφορά την «ανήλικη εγκληματικότητα» αποτυπώθηκαν στους «Στοιχειώδεις κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για Απονομή Δικαιοσύνης σε Ανηλίκους», γνωστούς αλλιώς ως «Κανόνες του Πεκίνο», οι οποίοι συντάχθηκαν το 1985.

Οι κανόνες αυτοί παρήγαγαν νέους όρους εγκληματοποίησης και ποινικής μεταχείρισης της εργατικής νεολαίας, κάτω από το προκάλυμμα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της «εξωιδρυματικής» διαχείρισης. Τι σήμαινε όμως αυτό;

Αφενός σήμαινε ότι άνοιγαν νέες δυνατότητες κρατικού ελέγχου πάνω στους όρους αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης, με την ποινικοποίηση ολοένα και περισσότερων κοινωνικών συμπεριφορών υπό το δόγμα της πρόληψης έναντι της τιμωρίας. Διαδικασία η οποία αποτυπώθηκε ως «να δούμε τους κοινωνικούς παράγοντες που γεννούν το έγκλημα». Η κ. Λούτση, επιμελήτρια ανηλίκων και υπεύθυνη για την επεξεργασία των στατιστικών στοιχείων του Δικαστηρίου Ανηλίκων, διατύπωνε αυτήν τη διαδικασία ως εξής:

Πέρα από τα νούμερα υπάρχει η άδηλη εγκληματικότητα, αυτή που είναι στο δρόμο, που δεν φθάνει ποτέ στα γραφεία μας. Τα ναρκωτικά, η ομοφυλοφιλία, σπάνια φθάνουν έως εμάς. Για παράδειγμα, είχα ένα παιδί που είχε έλθει δύο φορές για τροχαίο και τελικά ανακάλυψα ότι έπαιρνε ναρκωτικά, αυτό όμως δεν φαίνεται επίσημα πουθενά.²

Η «άδηλη εγκληματικότητα» αφορούσε συμπεριφορές, ερωτικές και κοινωνικές σχέσεις και γενικότερα τον τρόπο ζωής της εργατικής νεολαίας. Η υλική πραγματικότητα που συνεπαγόταν η ταξική θέση, οι καθημερινές σχέσεις και συμπεριφορές έπρεπε να μελετηθούν, να καταγραφούν και να αποτυπωθούν επίσημα ως δείκτες εγκληματικότητας, ως παράγοντες που οδηγούν στο έγκλημα.

Πράγμα το οποίο, με τη σειρά του, άνοιγε τον δρόμο στη συμμετοχή περισσότερων υπηρεσιών και θεσμών στη διαχείριση των ανηλίκων. Έτσι, οι κανόνες αυτοί πρότειναν η ποινική μεταχείριση των ανηλίκων να διευρυνθεί πέρα των στενών ορίων του εγκλεισμού σε σωφρονιστικό κατάστημα και να είναι ενταγμένη στην «κοινότητα», να εμπλέκει δηλαδή περισσότερα αφεντικά, περισσότερους φορείς και

θεσμούς. Οι εναλλακτικές ποινές αφορούσαν τη «θεραπεία» σε κάποιο ψυχιατρικό ίδρυμα ή την «ένταξη του ανηλίκου στην οικονομική ζωή του τόπου», δηλαδή την κοινωφελή / καταναγκαστική εργασία.

ΤΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ

Η επιστημονική κοινότητα αυτού του τόπου επιδόθηκε με ζέση στην αποτύπωση αυτών των κανονισμών στην ελληνική πραγματικότητα. Η συγκυρία άλλωστε ήταν η κατάλληλη, αφού η κυβέρνηση της «Αλλαγής» του Ανδρέα Παπανδρέου είχε ψηφίσει το 1982 τον νόμο πλαίσιο σχετικά με τη λειτουργία των κρατικών πανεπιστημίων. Με τον εν λόγω νόμο αφενός διευρύνθηκαν οι λειτουργίες των κρατικών πανεπιστημίων, αφετέρου ορίστηκαν οι λειτουργίες των ερευνητικών ινστιτούτων. Η άσκηση εργατικής πολιτικής μέσω της εγκληματοποίησης της εργατικής νεολαίας, των συμπεριφορών και των κοινωνικών της σχέσεων, αποτυπώθηκε σε χρηματοδοτούμενα ερευνητικά προγράμματα, κατέστη αναμφισβήτητη αλήθεια και ως τέτοια άρχισε να διδάσκεται στα κρατικά πανεπιστήμια. Με τα λόγια της καθηγήτριας ποινικών επιστημών, Αγγλαίας Τρωιάνου- Λουλά:

Νέα διάσταση στον κλάδο του Δικαίου των Ανηλίκων δόθηκε στη χώρα μας με την πανεπιστημιακή του διδασκαλία. (...) Η επίσημη ευκαιρία δόθηκε από την δυνατότητα που παρασχέθηκε με τον νόμο πλαίσιο των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. (...) Η διδακτική αυτή προσέγγιση του ειδικού κλάδου με το μελλοντικό επιστημονικό δυναμικό της χώρας μας είναι βέβαιο ότι θα αποδώσει χρήσιμους καρπούς.³

Πράγματι, το επιστημονικό δυναμικό της χώρας απέδωσε χρήσιμους, για το κράτος, καρπούς. Αυτό το επιστημονικό δυναμικό ανέλαβε να επεκτείνει το κρατικό βλέμμα εκεί όπου οι μέχρι τότε υπάρχουσες υπηρεσίες δεν έφθαναν.

Από το 1985 φούντωσαν η ερευνητική ενασχόληση, η εκδοτική δραστηριότητα και τα επιστημονικά συνέδρια σχετικά με την «νεανική εγκληματικότητα». Το επιστημονικό δυναμικό αυτής της χώρας επιδόθηκε στη διείσδυση σε κάθε τόπο και χρόνο κοινωνικής αναπαραγωγής της εργατικής νεολαίας: δημοσίευσε έρευνες για τη «βία στα γήπεδα», τη «βία στα σχολεία», τις αποκλίνουσες υποκουλτούρες και το κοινωνικό και οικογενειακό προφίλ των ανηλίκων παραβατών.

Αυτή η ενασχόληση οδήγησε τελικά στη χαρτογράφηση της φιγούρας του «ανήλικου παραβάτη», φιγούρα η οποία περιγραφόταν με ταξικά χαρακτηριστικά. Η εγκληματολόγος Καλλιόπη Σπινέλη, για παράδειγμα, περιέγραφε τους παραβατικούς εφήβους ως «νέους που δείχνουν αδιαφορία για το σχολείο, δεν έχουν κατάλληλες επαγγελματικές

γνώσεις, δεξιότητες και δυνατότητες να ενταχθούν στη ρουτίνα του ωραρίου».⁴ Σχετικά με τις πιο συχνές παραβάσεις του νόμου που τελούνταν από ανήλικους, έγραφε:

Σε ένα βιομηχανικό αγαθό, στη μοτοσυκλέτα, οφείλονται περισσότερες από τις μισές διαπιστωμένες στη χώρα μας παραβάσεις ανηλίκων (κυρίως οδήγηση χωρίς άδεια). Για τη μοτοσυκλέτα ή με τη μοτοσυκλέτα τελείται ένα μεγάλο μέρος κλοπών, ληστειών και άλλων εγκλημάτων.⁵

Οι ειδικοί αυτού του τύπου έριξαν το βλέμμα στον τρόπο ζωής, τις κοινωνικές σχέσεις και συμπεριφορές της νεολαίας που ζούσε, μεγάλωνε και εργαζόταν στις εργατικές γειτονιές των αστικών κέντρων που είχαν διαμορφωθεί στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες. Απέδωσαν σε αυτές τις συμπεριφορές δυνάμει εγκληματικό χαρακτήρα, ανοίγοντας έτσι τον δρόμο για την χάραξη κρατικών πολιτικών διαχείρισης και πειθάρχησης της εργατικής νεολαίας. Παρήγαγαν νέες κατηγορίες και προφίλ «εγκληματία». Οι κατηγορίες αυτές αποτελούσαν βασικά ταξικές κατηγορίες, παρήγαγαν διαστρωματώσεις εντός της εργατικής τάξης και οδήγησαν στην χάραξη κρατικών πολιτικών.

Οι κατηγορίες αυτές άρχισαν να αποτυπώνονται και σε νόμους, οι οποίοι πλήθαιναν από τα τέλη της δεκαετίας του '80. Για παράδειγμα, το 1987 ψηφίστηκε ο νόμος για την «καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών, την προστασία των νέων και άλλες διατάξεις» και το 1992 ψηφίστηκε ο νόμος 2094 για την κύρωση του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας. Μέσα από αυτούς τους νόμους διευρύνονταν η επαφή της εργατικής νεολαίας με ένα πλέγμα δικαστικής εξουσίας, εισαγγελέων, δικαστικών και αστυνομίας.

Η ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΗΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΠΕΡΝΑ ΜΕΣΑ ΑΠ' ΤΙΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ

Η ενασχόληση των ειδικών με την εργατική νεολαία είχε και μία άλλη, κομβική λειτουργία: παρήγαγε μία διττή κατηγοριοποίηση των ανηλίκων, ταυτόχρονα ως «θυμάτων» και ως «θυτών» βίας, η οποία έπρεπε να χριστεί κοινής κρατικής διαχείρισης.

Η Λουκία Α. Μπεζέ, αριστερή ψυχολόγος, δημοσίευσε το 1985 έρευνα που είχε διεξάγει στο Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Αρρένων Κορυδαλλού. Από την έρευνά της έβγαλε το συμπέρασμα ότι οι ανήλικοι προέρχονταν από «διαλυμένες οικογένειες» που διαβιούσαν κάτω από «άθλιες οικονομικές συνθήκες» και στις οποίες τελικά, οι ανήλικοι παραβάτες ήταν οι ίδιοι «θύματα γονικής παραμέλησης».⁶

Η αναζήτηση των αιτιών της «νεανικής εγκληματικότητας» μέσα στις οικογένειες της εργατικής τάξης και, συνεπώς, στην αναπαραγωγική εργασία των γυναικών εντός της οικογένειας, άνοιξε νέες δυνατότητες για τις πολιτικές του ελληνικού κράτους. Πολιτικές οι οποίες αφορούσαν την ένταση του κρατικού ελέγχου πάνω στους όρους αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης με το προκάλυμμα της πρόληψης της εγκληματικότητας.

Αυτή η κατεύθυνση βέβαια δεν ήταν πρωτοφανής, ωστόσο την δεκαετία του '80 πήρε νέα σάρκα και οστά. Ας δούμε πως. Μέχρι τότε, η ποινική μεταχείριση των ανηλίκων βασιζόταν στον ποινικό κώ-

ΤΟ «D- CITY»

Η φωτογραφία είναι απ' το βιβλίο του Αντώνη Ασρινάκη, *Νεανικές Υποκουλτούρες: παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης. Η βρετανική θεώρηση και η ελληνική εμπειρία* που δημοσιεύθηκε το 1991. Στο βιβλίο του ο Ασρινάκης αποτύπωσε την επιτόπια έρευνα που έκανε στις γειτονιές των δυτικών προαστίων της Αθήνας σχετικά με τις «παρεκκλίνουσες» υποκουλτούρες και τον τρόπο ζωής της εργατικής νεολαίας. Στην παραπάνω φωτογραφία αποτυπώνεται ξεκάθαρα τι περιέγραφε ο Ασρινάκης, όπως και οι υπόλοιποι ακαδημαϊκοί σαν και του λόγου του, ως παρεκκλίνουσες και παραβατικές συμπεριφορές: graffiti, Rock 'n' Roll και AEK.

δικα του 1950 και στον αναγκαστικό νόμο του 1940 για τη λειτουργία των αναμορφωτηρίων, τα οποία από το 1976 ονομάζονταν «Ιδρύματα Αγωγής».

Στα Ιδρύματα Αγωγής κλείνονταν ανήλικοι είτε με την κατηγορία της «τέλεσης αξιόποινης πράξης», είτε με την κατηγορία ότι βρίσκονταν σε «ηθικό κίνδυνο». Η αοριστολογική κατηγορία του «ηθικού κινδύνου» θεωρούταν πολιτική πρόληψης της εγκληματικότητας. Μέσω αυτής της κατηγορίας οδηγούνταν στα ιδρύματα με εντολή του υπουργού Δικαιοσύνης, ανήλικοι οι οποίοι κατηγορούνταν για επαιτεία ή αλητεία, για εγκατάλειψη οικογενειακής εστίας ή για «ανήθικο» τρόπο ζωής. Η συντριπτική πλειοψηφία των ανηλίκων εγκλειστών σε Ιδρύματα Αγωγής αφορούσε την κατηγορία του «ηθικού κινδύνου».

Το 1995, με τον νόμο 2298 αναδιοργανώθηκε η λειτουργία των ιδρυμάτων αγωγής. Η κατηγορία του «ηθικού κινδύνου» μετονομάστηκε σε «κατάσταση δυσχερειών κοινωνικής προσαρμογής» και δινόταν πλέον με εντολή του Δικαστή Ανηλίκων, αντί του υπουργού Δικαιοσύνης. Σύμφωνα με τον νόμο του '95, ο εγκλεισμός ενός ανηλίκου για λόγους «δυσχερειών κοινωνικής προσαρμογής» γινόταν:

Εφ' όσον διαπιστωθεί ότι διαβίει σε περιβάλλον ανθρώπων που τελούν καθ' έξη ή κατ' επάγγελμα αξιόποινες πράξεις και υπάρχει γνωμάτευση του Επιμελητή ανηλίκων ότι δεν είναι εφικτή ή σκόπιμη η ένταξή του σε προνοιακό ίδρυμα φιλοξενίας ανηλίκων.⁷

Στην πραγματικότητα, δεν άλλαξαν και πολλά όσον αφορά την ουσία αυτής της κατηγορίας ή στο ποιους αφορούσε. Αυτό που άλλαξε όμως ήταν ότι, αφενός, ο αοριστολογικός χαρακτήρας του «ηθικού κινδύνου» απέκτησε πολύ συγκεκριμένες διατυπώσεις και μπορούσε πλέον να μετρηθεί και να αξιολογηθεί με συγκεκριμένες, επιστημονικές ενδείξεις. Αφετέρου, αυτές οι επιστημονικές ενδείξεις αφορούσαν την ποινική μεταχείριση των ανηλίκων με όρους πρόνοιας, με πρόφαση δηλαδή την προστασία τους απ' τους «ακατάλληλους» γονείς τους.

Τη δεκαετία του '80 η επιστημονική κοινότητα, μέσα απ' τις δυνατότητες που της έδινε το άνοιγμα των κρατικών πανεπιστημίων και των ερευνητικών τους ινστιτούτων, ανέλαβε να δώσει σάρκα και

οστά στην εργατική πολιτική του ελληνικού κράτους. Αυτή η εργατική πολιτική περνούσε και μέσα απ' την ποινικοποίηση ενός εύρους κοινωνικών συμπεριφορών και σχέσεων της εργατικής νεολαίας. Η συμβολή των ειδικών σ' αυτήν την πολιτική ήταν κομβική: κατέστησαν την εγκληματοποίηση της εργατικής νεολαίας αναμφισβήτητη κρατική αλήθεια, που μπορούσε να μετρηθεί και να καταγραφεί. Μέσα από τις έρευνές τους, πρότειναν νέες μεθόδους άσκησης εργατικής πολιτικής. Αυτές οι μέθοδοι εμφανίζονταν είτε ως κατασταλτικές, είτε ως προνοιακές, και είχαν πάντοτε ταξικό πρόσημο.

Στις μέρες μας, που η εργατική πολιτική διεξάγεται υπό το φόντο της συμμετοχής του ελληνικού κράτους στο παγκόσμιο σφαγείο, οι επιστήμονες αυτού του τύπου συσπειρώνονται γύρω απ' τις κρατικές προτεραιότητες και διεκδικούν κομμάτι απ' την πίτα της πολεμικής διαχείρισης της εργατικής τάξης. Οι γνώσεις και οι εμπειρίες χρόνων, που ανέφερε η Αρτινοπούλου στη ραδιοφωνική της συνέντευξη, θα τους είναι απαραίτητες για να παράξουν τις γλώσσες, τα εργαλεία και τις μεθοδολογίες με τις οποίες το κράτος θα ριζεί περισσότερη ταξική βία και υποτίμηση πάνω στα κεφάλια μας.

1. Συνέντευξη της Βασιλικής Αρτινοπούλου στη ραδιοφωνική εκπομπή «Στον αέρα» του σταθμού *Παραπολιτικά*, 15/02/2024.

2. «Μια κοινωνία βίαιη γεννά τη νεανική βία», *Το Βήμα*, 14/12/1986.

3. «Το δίκαιο ανηλίκων και ο Ιωάννης Παπαζαχαρίου», η ιστορική διαδρομή ενός ειδικού κλάδου», Αγγαία Τρωιάδου – Λουλά, στο *Αντιχάρισμα στη μνήμη του καθηγητή Ιωάννου Παπαζαχαρίου*, β' τόμος, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 1994.

4. «Παιδική εγκληματικότητα. Η σημερινή γενιά οδηγεί τα παιδιά της σε αδιέξοδο. Θύτες ή θύματα;», *Το Βήμα*, 14/12/1988.

5. Στο ίδιο.

6. Μπεζέ Α. Λουκία, *Ανήλικοι Παραβάτες, μελέτη 20 περιπτώσεων*, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1985.

7. Πιτσελά Αγγελική, *Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων*, εκδόσεις Σάκκουλα, 2013, σελ. 30.